

ПРЕДИКАЦИЯ И ПУНКТУАЦИЯ

Мариана Георгиева

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“

PREDICATION AND PUNCTUATION

Mariana Georgieva

Institute for Bulgarian Language „Prof. L. Andreychin“

Abstract. The cognitive approach explains the non-comma at predictive boundary in an identical relation, where there is a comma in other cases. The Union is derived from its status as a comma-tag and syntax link syntax and relation syntax.

Keywords: predication, comma, relation syntax

Доминирането на синтактичния принцип на пунктуация над фонетичния, за което пише Р. Ницолова в „Съвременна българска пунктуация“ (Ницолова/Nitsolova 1989: 13), препраща към безспорното основание да свързваме предикацията с пунктуацията в някои от случаите на употребата на запетаята особено.

Предмет на нашите наблюдения са изключения от правилото, че съюзно свързаните предикативни структури се отделят със запетая в изреченския модел (вж. Ницолова/Nitsolova 1989: 102). Изключенията са при т.нар. *да*-структури, косвени въпроси и определени случаи с относителни местоимения, които са разгледани в изследването на Р. Ницолова (Ницолова/Nitsolova 1989: 109, 113, 116).

С когнитивния подход ние се стремим да обясним неналичието на запетая на предикативна граница при идентично отношение, при което има запетая в други случаи, първо, и при идентитет на връзката като експликация или неекспликация при еднотипни отношения – съюзно или безсъюзно, второ. Когнитивният подход е не просто уместен, а задължителен и заради неоспоримия, но оставен без каквито и да е обяснения факт, че една и съща съюзна експликация може да присъства при различна синтактична връзка и различно отношение между части и структури.

За нас е недостатъчно да се спре до тезата например, че пред съюзите *че*, *за да*, *защото*, *който* и пр. се пише запетая. Това донякъде е и неточно, след като ни е добре известно, че има случаи, при които запетаята отпада: *само защото*, *само за да*, *на който* и пр. От друга страна, *‘че’* присъства като съюз за връзка и при допълнително, и при подложно, и при определително, и при сказуемноопределително отношение между предикативни структури. Само че има други случаи, при които при допълнително и

подложно отношение между тях няма ‘че’ и не се пише запетая. Има случаи с ‘който’, при които или отношението не е определително, или даже изобщо няма запетая. Тази вариативност извежда съюза не само от статута му на маркер за запетая, но и на експликация на вид синтактична връзка и синтактично отношение.

На първо място ще се спрем на отсъствието на запетая пред *да*-конструктите. Правим уговорката, че предвид приетата теза, че при съюзно свързване в сложното изречение се поставят запетая, неналичието на запетая пред ‘да’ се уговаря като „изключение“. За нас не е свободна или мотивирана уговорката за „изключение“. А пък си и струва да се помисли още по въпроса дали е докрай коректно в тези случаи да приемаме ‘да’ за съюзна връзка. Обикновено *да*-изреченията изразяват, на първо място, обектни отношения: *Искам да работиш; Казвам ти да си последователен; Питам да дойда ли; Не зная да отида ли там сега* и пр. Преди да пристъпим към синтактичен анализ, трябва да подчертаем диахронията на тези конструкции. Генеалогически това е синтактичната експликация на аналитизма в съвременния български книжовен език при развоя му от синтетизъм към аналитизъм. Наследството от старобългарския инфинитив, което днес се определя като основна, *да*-форма на глагола, предопределя до голяма степен силното семантично взаимоотношение с предходната предикатна форма: *Казах да дойде; Казах на ученика да дойде; Казах този ученик да дойде; Казах на този ученик да дойде; Казах ученикът да дойде*. В примерите предикативните структури с *да*-форма са в обектно взаимоотношение с предходната предикативна структура *казах*, която е речева изява на субекта на езика. Попълването на дясната, права интенция на предиката второ глаголно лице (обект) осигурява комуникативната перспектива и постигането на смисъла в цялостния изреченски модел. Причината е също така и в семантичната специфика на предикатите за речева дейност, ментална дейност най-общо на субекта на езика. Точно феноменът ‘език’, чийто носител е субектът, прави някак си иманентна неговата менталност, и артикулационна способност също така. Затова са с усечена, да я наречем, комуникативна себестойност предикатите за такива действия и дясната им интенция е силно валентна. Субектът по право и като правило ‘мисли’, ‘казва’, ‘знае’, ‘говори’, ‘смята’, ‘възнамерява’ и пр. предикати за неговата изява. Т.е. само това и само толкова не е достатъчно смислово релевантно от гледна точка на комуникативната информативност на изречението. Но *Мисля да пътувам; Мисля да кажа на хората истината; Ще говоря с него да дойде навреме утре; Рекох му да си върви вече; Смятам да вземем активно участие в организацията на мероприятиято* и пр. има завършена смислова стойност. Осигурена е комуникативната единица като отговор на въпроса ‘какво?’. Тук се прибавя и „тягата“, условно казано, останала от стария инфинитив, заради което лявата семантична валенция на *да*-формите е много чувствителна особено към предикатна семантика. Предвид на всичко това обектното отношение, като изоморфно на второто глаголно лице от състава на предикатната структура, на границата на две предикативни структури не допуска наличието на запетая като синтактична графика. Пак на основата на изоморфизма следва да се припомни по-

специфичният статут на допълнението като част от състава на изречението – по-слабо второстепенна в сравнение с останалите второстепенни части и затова единствена от тях недостъпна и неподвластна на обособяване, т.е. на намесата на субекта и неговия модус за допълнителен, интониран акцент в семантико-синтактичен план. Всичко това е следствие от силната семантична връзка с предиката за попълване на неговата семантична перспектива. Съответно е обектното отношение между две предикативни структури да бъде по-силно от останалите, аргументни отношения – квалификационност, време, място, причина, цел и т.н., и следващо по сила субектно-предикатното отношение като прототип на предикативната връзка и оттам – на предикацията като структура на изречението.

Що се отнася до *да*-структурите в позиция „след съществително, придружено от показателно местоимение“ (Ницолова/Nitsolova 1989: 110), отбелязваме, че тази уговорка за вариативност с обяснение с фонетичния принцип на пунктуация съвсем не е изчерпателна с „подчинено определително изречение“. Позиционирането не осигурява квалификацията. Например в *Говорих с този човек да подходи с разбиране към проблема ми да*-формата стои след съществително, придружено от показателно местоимение, но отношенията между предикативните структури са обектни. Отношението на *да*-формата не квалифицира именното словосъчетание, не е определително. Ето как нито позицията, нито *да*-формата, нито предходната лексема или именното словосъчетание са достатъчни за изграждането и дефинирането на синтактичното отношение. Позицията и контактът не са взаимозависими и не са синоними на синтактичното отношение.

Ние смятаме, че *да*-предикативните структури са със силна лява предикатносемантична валенция и смислово трудно „прескачат“ предиката като негов обект, за да квалифицират име. Дори позиционно да се разполагат след именно словосъчетание и в препозиция обаче на предиката на изразения с това словосъчетание негов субект, логическият въпрос към предиката за наличието на обекта му ‘какво?’ ще „преследва“ отговора в *да*-предикативната структура. В случай че не е чувствителна дясната, права валенция на предиката за обект (при непреходните глаголи например), *да*-предикативната структура би квалифицирала друга част от предходна предикативна структура, изразена, естествено, с някакво име или именен комплекс в препозиция на предиката, т.е. ще разкъсва субектно-предикатния комплекс, ще се разполага между частите от предикативната структура собствено. С други думи, *да*-предикативна структура може да създава чисто квалификационно отношение само ако и когато се разполага между главните части на друга предикативна структура: *Мисълта(,) да тръгне веднага, не му даваше мира; Тази мисъл, да тръгне веднага, не му даваше мира*. Това дава право да кажем, че *да*-предикативната структура е в относително инверсирана позиция, известно препозициониране по отношение на строго предикатната лексема. Ако обаче не е в тази относително инверсирана позиция и не разкъсва главни части, то квалификационното отношение по отношение на строго именно изразена част от предходна на

нея предикативна структура ще се опосредства от предиката казуемо. В тези случаи да-предикативната структура ще създава предикатноквалификативно отношение, т.нар. „казуемоопределително изречение“. Но позицията му пак е след предикативна структура: *Видя момичето да плаче; Той я видя да плаче.*

Случаите на предпоставена да-предикативна структура се отбелязват със запетая в края ѝ, все едно дали става въпрос за обектно, предикатно (казуемо) или субектно отношение: *Да казвам истината, се старая винаги; Достойнството е да казваш истината.*

Няма да се спираме на да-предикативните структури, които влизат в аргументни отношения с друга предикативна структура – условие, изключване, причина и пр. Там семантичното отношение е някак встрани от предикатната семантика на поясняваната структура и запетаята бележи известна дистанция в отношението.

Друго изключение е, че при изразяване на предикативна структура с въпросително местоимение подлог (субект) в постпозиция на друга предикативна структура не се пише запетая между тях. Т.е. не се пише запетая пред т.нар. „косвен въпрос“. След него обаче се пише запетая, ако е в препозиция на друга предикативна структура. За да се отговори на въпроса ‘защо?’ не се пише запетая пред косвен въпрос, следва да приложим когнитивния подход. Трябва да се обясни косвеността. Кое опосредства такава употреба? Квалификацията ‘косвен’ препраща към смислова зависимост от предходната предикативна структура, чиято дясна валенция се попълва до завършване на комуникативната перспектива: *Питам кой ще дойде на церемонията; Казвам кой да отговори на писмото; Мисля кои да участват в отбора;* и пр. Видно е, че употребите на косвения въпрос са след глаголи за ментална дейност, най-общо, речева изява, метаязик, волеизява – глаголи, които репрезентират субекта на езика, и глаголи с аксиоматична форма в 3 л., ед. ч., без парадигма за лице, така да се каже. Тук – към последната група, се включват и случаите на съставен от глагол копула и именен компонент предикат: *Не е ясно кои ще пътуват с влак.* Такива са и употребите след копула: *Важното е кой ще пристигне пръв,* които в подчертана степен изграждат предикатно отношение.

В примерите с препозиция на предикати за презентация на субекта дясната валенция не може да остане непопълнена. Субектът на езика по принцип, априори, ‘мисли’, ‘знае’, ‘решава’, ‘пита’. Смисълът е какво обаче. Тук обектната позиция на въпросително изградената предикативна структура завършва семантиката на предходния предикат. Това е на дълбинносемантично равнище. От друга страна, изоморфизмът в синтаксиса препраща към изначалния, основен изреченски модел: подлог – казуемо – пряко/непряко допълнение. Там също именно уплътнените семантични валенции не само не позволяват запетая, но и определят неналичието ѝ въпреки каквото и да е интониране, паузиране. Косвеният въпрос в постпозиция в изреченската конструкция не допуска запетая, защото завършва някак си предикатната семантика на предходната структура. Доизграждането на смисъла чрез уплътняване на препозиционната семанти-

ка създава зависимост, която не може да има относителна семантична самостоятелност, маркирана със запетая като знак за определена пауза. Предикатните валенции – права, дясна и обратна, лява – не могат да бъдат разкъсвани и дистанцирани дори и в най-малка степен.

При косвения въпрос позиционната му инверсираност поставя края му вляво от предикат, чиято дясна валенция попълва. Тук запетаята отбелязва, първо, относителния му край, и второ, липсата на лексико-семантичен контакт между иначе в съседство позиционирани части: *Къде да отиде на екскурзия, реши набързо.*

Случаите, когато пред т.нар. „косвен въпрос“ се пише запетая, са при контакт не с предикатна семантика, а с лексема, която не изразява предикат и не структурира предикат, т.е. след име. Косвеният въпрос в такава, постименна позиция изгражда не обектно отношение, а квалификативно, което не е структуриращо предикативна единица отношение и точно затова паузата е естествена. Със запетаята се отграничават валенции от състава, а не от структурата на изречението. Те са по-слаби и паузата при тях е с относително участие в акцента им: *Обсъждаха темата, кой да поднесе поздрава; Търсеха справочник за това, кои са забележителностите в региона.*

Тезата ни е, че от когнитивна гледна точка при обектно отношение между предикативни структури в изреченския модел не може да има запетая, защото дясната валенция на предходния предикат е силна. Постпозиционираната предикативна структура в голяма степен уплътнява тази валенция, като завършва семантичната перспектива на предходния предикат. Поради диахронията на *да*-формите и заради непълната, да не кажем отсъстваща семантика на въпросителните думи дейксиси, семантичният контакт е плътен и не допуска пауза. Това е причината пред *да*-предикативни структури и пред структури с въпросително местоимение в начална позиция да не се пише запетая. При инверсираност на тези два вида структури в края им се пише запетая, защото го няма лексико-семантичния контакт. Няма как краят на една предикативна структура, дори и той да е относителен в границите на цялостния изреченски модел, да е страна в семантичен контакт. Позицията по съседство не е равна на условие за синтактично отношение. При изреченията със съюзно въведено обектно отношение (‘*че*’) се пише запетая, но тя не се дължи на съюза сам по себе си, тъй като той присъства и при други отношения, както бе казано в началото на настоящото изложение. Просто тези съюзни употреби при обектно отношение са изключение. Доказателството се намира и във вече изложената ни теза за изоморфизма. Пред *да*-предикативни структури и структури с въпросителна дума в начална позиция се пише запетая, когато участват в квалификативно отношение с предходната, именна винаги лексема.

В подкрепа на току-що направените изводи привеждаме и случаи на обектно отношение между предикативни структури, при които втората е с относително местоимение в начална позиция – забележете, не въпросително: *Мисля каквото ми харесва; Зная каквото трябва; Чета което е ново; Поздравявам когото познавам/харесвам/уважавам.* Ето че на границата между предикативните структури се намира относи-

телно местоимение, но то не може да „наложи“ писането на запетая. Т.е. не може да се каже, че „в началото и в края на подчинените изречения с относителните наречия и местоимения ... се поставя запетая“ (Ницолова/Nitsolova 1989: 111–112). Ключът е в дълбинносемантичната характеристика на контакта, чието съдържание е обектното отношение. Това е така и предвид и на изоморфизма в синтаксиса. Формалните белези и функционалността като самоцел не са обективно и вярно основание за обяснението на българската пунктуация и за изключенията в нея (вж. Правопис и пунктуация 2011: 104, 105, 106, 110). Синтактичният ѝ принцип задължава да се изведе на преден план синтактичното отношение, което не се представя с позицията единствено и сама по себе си, нито пък с експликацията на връзката, когато има такава и е изразена със съюз.

Предвид това може да се заключи, че пунктуацията е в зависимост от предикацията и от отношението между предикативните структури в границите на изреченския модел. Когато отношението между предикативните структури е със силен семантичен контакт на основата на предикатни валенции, каквото е обектното отношение, не се пише запетая. Съюзна връзка при обектно отношение е изключение, тъй като става въпрос за единичен случай: *Мисля, че ...; Зная, че ...; Видях, че ...* и все така прочие.

Релевантният характер единствено на синтактичното отношение обяснява омонимията на съюзни употреби при различни отношения между предикативните структури в изречението. Т.е. не е съюзът квалификаторът на отношението и не е маркерът за наличието или неналичието на запетая на предикативна граница.

Цитирана литература

Ницолова 1989: Ницолова, Р. *Съвременна българска пунктуация*. София: Народна просвета. (Nitsolova, R. *Savremenna balgarska punktuatsia*. Sofia: Narodna prosveta.)

Правопис и пунктуация 2011: *Правопис и пунктуация на българския език. Основни правила*. Българска академия на науките. Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. София: Просвета. (*Pravopis i punktuatsia na balgarskia ezik. Osnovni pravila*. Balgarska akademia na naukite. Institut za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“. Sofia: Prosveta.)

Мариана Георгиева
София, 1113
Бул. „Шипченски проход“ 52, блок 17
БАН, Институт за български език
„Проф. Л. Андрейчин“
e-mail: mv.georgieva7@gmail.com

Mariana Georgieva
Sofia 1113
52 Shipchenski Prohod Blvrd., block 17
BAS, The Institute for Bulgarian Language
„Prof. L. Andreychin“
e-mail: mv.georgieva7@gmail.com